

Мустақиллик Йилларида Қишлоқ Хўжалигида Кўп Укладли Мулкчилик Шаклларида Қарор Топиши

Ботирова Халима Эшмаматовна¹

Резюме: Ушбу мақолада жанубий вилоятларда мустақилликнинг дастлабки йилларида қишлоқ хўжалигида амалга оширилган ислохотлар ва натижалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: аграр соҳа, кўп укладли иқтисод, қишлоқ хўжалигидаги ислохотлар, хусусий мулк, лизинг.

Мамлакатимиз иқтисодиётида муҳим тармоқ ҳисобланган аграр соҳанинг ривожланиши ва тараққий этиши учун мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ алоҳида эътибор қаратилди. Чунки совет ҳокимияти даврида қишлоқ хўжалиги оғир аҳволга тушиб, аграр соҳа мутахассислари турмуши пасайиб қолган эди. Соҳа мутахассислари меҳнатига ҳақ тўлаш ва моддий-маънавий рағбатлантириш ўрнига, “социалистик мусобақалар” ташкил этилиб, “махсус” танлаб олинган “меҳнат ғолиблари” - бригадирлар, механизаторлар, муҳандисларни кадрлаш кун тартибига қўйилган эди. Натижада, 1980 йилларнинг охирига келиб, бутун Иттифоқда бўлгани каби Ўзбекистон ҳам чуқур ижтимоий ва иқтисодий инқирозга дуч келди. Ўзбекистондаги вазият Иттифоқ таркибидаги бошқа республикаларга нисбатан анча оғир эди. Сабаби, узоқ йиллар давомида республика иқтисодиётида ҳукм сурган пахта монополияси бошқа тармоқларни ривожлантиришга имкон бермади.

1989 йилги маълумотларга кўра, саноатдаги меҳнат унумдорлиги жиҳатидан республика мамлакатдан 40 фоиз, қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унумдорлиги жиҳатидан эса икки баробар орқада эди. Республикадаги ишсизлар сони 1 млн. кишига етди [1]. Уларнинг асосий қисми қишлоқларга тўғри келди.

1990 йилда республика аграр соҳа билан шуғулланадиган мутахассисларга ва қишлоқ аҳолисига жами 108,5 минг гектар ер томорқа сифатида ажратилди. Фақат Сурхондарё вилоятининг ўзида томорқага муҳтож бўлган 41401 аграр соҳа аҳлига 7 минг гектарга яқин ер ажратиб берилди. 1991 йилда бу кўрсаткич 12 минг гектарни ташкил этди [2]. Мустақилликнинг дастлабки йилларида аграр соҳа ходимларни моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш мақсадида қабул қилинган «Ер тўғрисида»ги, «Кооперация тўғрисида»ги, «Ижара тўғрисида»ги, «Дехқон хўжалиги тўғрисида»ги қонунлар, шунингдек, 1991 йил 21 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинган ПФ-295-сонли «Республикада дехқон (фермер) хўжалиқларини янада мустаҳкамлаш ва тадбиркорлик фаолиятини давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги Фармони ва шу каби бошқа ҳукумат қарорлари қишлоқда аграр соҳа мутахассисларини манфаатларини ҳимоя қиладиган янги ҳуқуқий муносабатларни жорий этишга амалий йўлланма бўлиб, кўп укладли иқтисодиётни шакллантириш, тадбиркорлик, фермер ва шахсий томорқа хўжалиқларини ривожлантириш имконини яратди.

Аграр соҳа мутахассислари, ходимлари ва ишчи-хизматчилари ўзига берилган томорқадан унумли фойдаланиб, маҳаллий ўғит билан таъминлаган ҳолда, ҳосилдорликни муттасил ошириб борди. 1991 йилдан бошлаб 2-3 марта экин экилиб ҳосил олиниши натижасида сабзавот, полиз, мева, гўшт, суг, тухум каби маҳсулотларнинг кўпайишига имконият яратилди. Аграр соҳа мутахассислари, ходимлари ва ишчи-хизматчилари чорвачиликда туёқлар сони кўпайтириб, уларни ем-хашак билан таъминлаш анча яхшиланди. Республика қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўзини ва ички бозорни таъминлай бошлади.

¹ Ph.d, “ТИҚХММИ” МТУ, Гуманитар фанлар кафедраси в.б, доценти, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори

Ислохотларни чуқурлаштиришнинг навбатдаги устувор йўналиши – кўп укладли иқтисодий ривожлантириш, унинг салмоқли қисмини қишлоқ шароитида хусусий мулк шаклига айлантиришдан иборат бўлди. Нега бундай йўл тutilди? Чунки қишлоқларда мулкчилик муносабатларини тубдан ўзгартирмай туриб, чинакам иқтисодий рақобат муҳитини яратиб бўлмас эди. Қишлоқ мутахассисларини жаҳон андозалари асосида иш юритишга ўргатиш зарур эди. Ўзбекистоннинг жанубий ҳудудларидаги қишлоқ аҳлини, айниқса, ёшларни боқимандалик кайфиятидан халос этиш, уларда тадбиркорлик, ишбилармонлик иштиёқини уйғотиш долзарб масалага айланди.

Аграр соҳада хусусий сектор мавқеининг ошиши қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ижтимоий таркибини тубдан ўзгартирди. Унда нодавлат секторнинг улуши 1993 йил 98 фоизга етди [3]. Республикада 1992-1994 йилларда аграр хўжаликларга тегишли 98 мингдан ортиқ иншоотлар хусусийлаштирилди. Очiq турдаги акциядорлик жамиятлари сони уч ярим мингдан ошиб кетди [4]. 1992 йилдан бошлаб 1995 йил бошларигача қишлоқ туманларидаги 1137 давлат хўжалиги (совхоз) бошқа мулк шаклига, яъни 530 та жамоа хўжалигига, 350 кооперативга, 100 дан ортиқ ижара, шунингдек, бошқа мулк шаклларига айлантирилди [5].

1996 йил 3 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан имзоланган «Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисидаги» фармони қишлоқда ислохотларни чуқурлаштиришга қаратилган қатор тадбирларни белгилаб берди. Натижада қишлоқда аграр ислохотлар ўтказилди. Янги шаклланган қишлоқ тузилмавий тармоқларида 1997 йилда 1374 та жамоа, 99 та ижара хўжалиги, 51 та акционерлик жамияти, 20 мингдан ортиқ мустақил фермер хўжаликлари, 526 та шахсий чорвачилик фермаси ва 3 миллионга яқин шахсий томорқа хўжалиги фаолият кўрсатди [6].

Мулк муносабатларини вужудга келтиришнинг бундай шаклининг моҳияти ва афзаллиги нимада? Ер хўжалик аъзолари ўртасида тақсимланади, аммо ҳеч кимга уни сотиш-сотиб олиш ҳуқуқи берилмайди. Ер ва хўжаликнинг бошқа мулки натурал ҳолатда эмас, қиймат шаклида, яъни хўжалик иқтисодий ҳисобга олинган ҳолда тақсимланади. Ерни мулкдорлар, хўжалик аъзолари ўртасида тақсимлаш хўжаликнинг бутун жамоаси қабул қилган қарор асосида амалга оширилди. Бунда мулкни бўлиб бериш турли минтақаларда маҳаллий шароитдан келиб чиққан ҳолда турлича амалга оширилиши мумкин. Муҳими, ўзбошимчалик, қариндош-уруғчилик иллатларига йўл қўймасликдир [7].

Лизинг – инглизча «lease» сўзидан олинган бўл бўлиб, «ижара» деган маънони англатади. Бугунги кунда лизинг деганда ижара ва кредитнинг учинчи шахс – лизинг компанияси томонидан берилиши назарда тutilади. Лизинг компанияси сотувчидан мулкни сотиб олиб, уни лизингга олувчига тақдим этади. У эса, ўз навбатида ҳар ойда муайян миқдордаги суммани тўлаб боради ва бу бир вақтнинг ўзида ҳам ижара, ҳам кредит тўлови бўлиб ҳисобланади. Шартномада кўрсатилган муддат тугаши билан ижарачи мулкни лизинг компаниясига қайтариб бериши ёки унинг қолган суммасини тўлаб, сотиб олиши мумкин.

Лизинг битимида одатда учта шахс иштирок этади. Буларга сотувчи, лизинг берувчи ва лизинг олувчи киради. Баъзи ҳолларда сотувчи лизинг берувчи бўлганлиги учун ҳам иштирокчилар сони икки шахсдан иборат бўлиши мумкин. Лизингга муайян техника, асбоб-ускуналар, автомобиллар, юк ва қишлоқ хўжалик машиналари, махсус транспорт воситалари, кўчмас мулк ва ишлаб чиқариш корхоналари берилиши мумкин. Лизингнинг банк кредитларидан фарқи шундаки, уни олиш учун кафолат ёки суғурта талаб қилинмайди. Лизингда гаров сифатида ижарага берилган мулкнинг ўзи етарлидир. Банк томонидан берилган маблағлар тўғри ишлатилиши бўйича назорат қилинса, лизингда бу нарса талаб қилинмайди. Негаки, мулк лизинг берувчига тегишли бўлади. Банк кредити бўйича тўловларнинг бекор қилиниши корхоналарнинг инқирозига сабаб бўлиши мумкин. Лизингда эса тўловларнинг бекор қилиниши фақат ижарага берилган мулкнинг олиб қўйилиши билан яқунланади. Бир сўз билан айтганда, лизинг фақат ишбилармонликни ривожлантириш ва ишлаб чиқариш фондларини янгилаш мақсадидагина қўлланилади. Кўп маблағ сарфламасдан ишлаб чиқариш воситаларини

янгилаш, замонавий техникага эга бўлиш унинг афзалликларидан биридир. Ана шундай қулайликларга эга бўлганлиги учун ҳам лизинг тизими жаҳон иқтисодиётида кенг қўлланилади.

Лизинг хизмати жорий этилгач кўп одамлар иш билан таъминланди ва ишлаб чиқариш самарадорлиги ошди. Яна бир аҳамиятли томони шундаки, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги ҳам жонланди. 2001 йилда янги таркибда техника олувчиларнинг учдан бир қисмини фермерлар ташкил қилди. Техникаларнинг лизинг асосида берилиши рақобатнинг кучайишига, хизмат сифатининг яхшиланиши ва етиштирилаётган маҳсулот таннархининг пасайишига олиб келди [8].

Лизинг компанияси ўз мижозларига берилаётган қийматининг 15 фоизини олдиндан тўлашни таклиф қилиб, уларга катта қулайлик яратди. Тўғри, лизингга олинадиган техника учун олдиндан тўлов фоизлари кейинчалик бироз ошди. Шунга қарамай, бундай қулай имкониятдан фойдаланувчилар сони йилдан-йилга ортиб борди.

Хулоса қилганда, мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикаси илғор мамлакатлар тажрибасини ўрганиш асосида ўзининг аграр соҳа мутахассислари, ходимлари ва ишчи-хизматчиларига таллуқли манфаатларни ҳимоя қиладиган аграр сиёсатини ўтказди. Жанубий ҳудудлар ўтиш даврининг қийинчиликларига қарамай янги имкониятларга эга бўлди, деҳқончилик маданияти анча ривожланди. Шунингдек, эскича фикрлаш ва боқимандалик кайфиятидан қутилиб, моддий жиҳатдан аграр соҳа мутахассислари ўз аҳволини яхшилаб олди. Жамиятда аграр соҳа мутахассислари, ходимлари ва ишчи-хизматчилариларининг мавқеи ортиб борди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Каримов И. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида.-Тошкент. Ўзбекистон,2011. – Б.4.
2. Сурхондарё вилоят ҳокимлиги жорий архиви, 2-баённома, 14-ҳужжат, 1994 йил, 12 март. –Б. 14.
3. Каримов И. Ўзбекистон – келажак буюк давлат. «Ўзбекистон овози» газетаси. 1992 йил 9 декабрь. –Б. 2.
4. Қашқадарё вилояти ҳокимлиги жорий архиви, 2-баённома,5-ҳужжат,1993 йил,3 февраль. – Б.5.
5. Қашқадарё вилояти ҳокимлиги жорий архиви, 6-баённома, 15-ҳужжат,1998 йил,9 январь. – Б.25.
6. Сурхондарё вилоят ҳокимлиги жорий архиви,12-баённома, 4-ҳужжат, 1998 йил, 23 январь. – Б. 12.
7. Сурхондарё вилоят ҳокимлиги жорий архиви, 2-баённома, 9-ҳужжат, 2002 йил, 14 март. –Б. 16.
8. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 84-модда; 2003 й., 9-10-сон, 149-модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда.
9. Botirova Halima Eshmamatovna. Journal of Hunan University (Natural Sciences) ESTABLISHING DIVERSIFIED FORMS OF OWNERSHIP IN AGRICULTURE AND CHANGING THE ATTITUDE OF THE FARMER TO THE LAND. Vol. 49. No. 08.Avgust 2022 1143-1147
10. Botirova Halima Eshmamatovna. Establishment of Qualified Medical Care for the Population in the Health Care System of the Southern Regions during the Years of Independence//Journal of Ethics and Diversity in International Communication e-ISSN: 2792-4017 Volume: 2 Issue: 2 (2022): www.openaccessjournals.eu

11. Botirova Halima Eshmamatovna. Spanish Journal of Innovation and Integrity. Establishment of Farms in the Southern Parts of Uzbekistan. Volume: 04, 2022 <http://sjii.indexedresearch.org> 133-136
12. Botirova Halima Eshmamatovna. EUROPEAN JOURNAL OF LIFE SAFETY AND STABILITY (EJLSS). On Issues of Everyday Life and Social Protection of Workers in the Agricultural Sector. www.ejlss.indexedresearch.org Volume 15, 2022 ||340-342.
13. Bakhtigul Abdupattaevna Mamadaminova. Some Considerations about the Socio-Political Movements of Young Khivans / International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD), Special Issue –IDMR 2021 April 2021. -P 50-52. @ www.ijtsrd.com
14. Mamadaminova Bakhtigul Abdupattaevna. The State of Waqf Property in the Khorezm People's Soviet Republic. Journal of Ethics and Diversity in International Communication (JEDIC). Volume:1 Issue: 7, 2021.-Pp.42-43. E-ISSN: 2792- 4017. www.openaccessjournals.eu
15. Botirova Halima Eshmamatovna. (2021) Creation of Farms in the Southern Regions of Uzbekistan and its Results // INTERNATIONAL JOURNAL ON HUMAN COMPUTING STUDIES – pp. 295-298.
16. Алимухамедова Н.Я. Этномиллий концепцияларнинг таҳлил этишда анъанавий ёндашувлар // “ЎзМУ хабарлари”. № 1/2/1 – Тошкент: 2022. 75-78 бетлар. (09.00.00.№14).
17. Alimuxamedova N.Y. Traditional approaches and theoretical-methodological basis of analysis of the historical roots of ethnic concepts // Vidyabharati International Interdisciplinary Research Journal (Special Issue) WOS, December, 2021. – P. 3957-3963.
18. Alimuxamedova N.Y. Ways and Opportunities for Optimizing the Process of National Identification in the Context of the Modernization of Uzbek Society. // International Journal of Development and Public Policy // Volume: 2 Issue: 3. (Impact factor: 7.845) – P. 77-83.

